

"Det omöjligas konst av livskänsla och av självutplåning samtidigt"

Pär Hellström disputerar i dag på en avhandling med titeln "Livskänsla och självutplåning. Studier kring framväxten av Gunnar Ekelöfs Strountesdiktning." Bengt Holmqvist har läst den.

FÖR BLIVANDE litteraturhistoriker kan inte många av våra nyare diktare te sig lika oemotståndligt förföriska som Gunnar Ekelöf. Hans rang är sedan länge obestridd, hans verk så rikt och mångsidigt att inga omvärderingar unger överskådlig tid kan väntas leda till annat än nyansförskjutningar innanför helhetsbildens ram. Den som ägnar sina krafter åt Ekelöf kan vara säker på att undgå beskyllningar för ett icke nog högt och doktoralt ämnesval.

Till den i böcker samlade rikedomen kommer ett väldigt material av bidrag på vers och prosa i skilda slags publikationer, från ansedda kulturtidskrifter till rent besynnerliga organ. Lyckligtvis kom redan något år efter Ekelöfs död 1968 en ypperlig bibliografi, utarbetad av en forskare — Reidar Ekner — som länge hade umgåtts förtroligt med diktaren; i några av dennes senare böcker ingår to m texter som han själv hade hunnit glömma men som Ekner sparat upp med detektiviskt nit. En annan facilitet är att Ekelöf efterlämnade ett gott och alltigenom personligt sammansatt bibliotek.

Men framför allt: han skrev nästan jämt, antecknade och skissade, och det skrivna finns bevarat till sin väsentliga del (och möjligen därutöver, fast det kan på sin höjd eftervärlden avgöra). G Ekelöfs samling, Uppsala universitetsbibliotek, är en guldgruva av den sort som annars glimmar bara i forskarnas vildavästerndrömmar. Den brytning som har börjat är snarast ägnad att stegra förväntningarna.

Mycket att se

Konstaterar man detta, så är det ingen kritik mot Pär Hellström, som i dag disputerar på en avhandling om Ekelöf. Den har titeln *Livskänsla och självutplåning* och underrubriken "Studier kring framväxten av Gunnar

Ekelöfs Strountesdiktning" (Lundequistska bokhandeln, Uppsala, i distribution).

Redan 1971 kunde Bengt Landgren utnyttja den forskningssituation som har beskrivits ovan för "Ensamheten, döden och drömmarna", en avhandling enligt den gamla ordningen där huvudvikten låg på en studie av Ekelöfs sista stora verk (den sk Diwantrilogin). Flera har följt efter honom. Men Hellström har sett andra saker än föregångarna. Hans nya provtagning visar att där kan finnas rent otroligt mycket att se.

Hellström koncentrerar blicken till en något tidigare serie av tre diktsamlingar, den som inleddes med "Strountes" — uttalas Strunt — (1955) och fortsattes med "Opus incertum" (1959) och "En natt i Otocac" (1961). Ekelöf påpekade själv i en efterskrift till den sistnämnda boken att "den tillhör samma anti-estetiska, bitvis antipoetiska linje" som de två föregående. Med vissa kloka reservationer anser sig Hellström kunna betrakta de tre böckerna som en helhet ungefär i samma mening som den senare trilogin. Eller, för att låta honom själv uttrycka saken mera vetenskapligt: "Utifrån den i samlingarna immanenta poetikens synpunkt är trilogibegreppet otvivelaktigt berättigat."

Kollisioner

Formuleringen återges inte av elakhet, om någon skulle börja tro det vid eftertänksam läsning, utan för att tillgodose ett informationsbehov. Så här får man vara beredd på att unga svenska humanister hanterar svenska språket i dag.

Just i ett sådant här idealt forskningsläge kan detta förstås ge upphov till besvärande kollisioner. Ekelöf skrev ju aldrig så: utom på skämt och som "strountes". Men att han skrev så mycket, också till förklaring av sina

konstnärliga strävanden, kom honom att ideligen säga sådant som inte kan sägas bättre. På viktiga punkter har hans uttolkare inte kommit längre än till en mer eller mindre pompös trivialisering av hans egna yttranden.

Det kan bli värre än så, särskilt när Ekelöf är urkopplad och man finner sig indragen i det chevalereska samtalet forskare emellan: "Som Landgren framhållit är könskarieken för Ekelöf ett medel att bryta sig loss ur instängdheten i det egna jaget." Till detta behövs nog ingen Landgren, hur utmärkt hans bok än kan vara.

Nog om sådant. "Livskänsla och självutplåning" är självfallet inte bara ett ötypligt emballage kring en ny samling oskattbara Ekelöffragment. Hellström har nedlagt ett omfattande och i många avseenden framgångsrikt arbete — långt större än den nya examensordningen förutsätter — på att undersöka viktiga sammanhang i Ekelöfs poesi.

Före debuten

Någon begränsning till själva "trilogin" har han dock inte kunnat genomföra, till det visade sig dennas rötter i diktarens förflutna alltför djupa och mångförgrenade. Mer än någonsin övertygas man genom denna bok om att inte bara stora delar av Ekelöfs problematik och motivvärld, utan praktiskt taget allt förbådas redan i hans anteckningar från tiden före debuten.

Här gäller det närmast den "andra, mer positiva, leende, enkla och anspråklösa sida hos Ekelöf" som är en förutsättning för Strountesdiktningen. Hellström betecknar den som en hittills inte närmare studerad komponent hos diktaren; i allmänhet har kommentatorerna ägnat sig åt "den negativa, förnekande och självupptagna polen". Avhandlingens titel anknyter fyndigt till

slutraderna i en berömd dikt ur "En natt i Otocac":

Så bär på ikonerna Johannes
Döparens huvud
dels på helbrädda skuldror
dels och samtidigt framför sig
på ett fat
Den offrade framställer sig som
en offrande

Så bekänner jag mig
till det omöjligas konst
av livskänsla och av självutplåning
samtidigt.

"Livskänslan" — eller "den osofistikerade livsupplevelsen" — trängdes tillbaka i Ekelöfs 30-talsdiktning, men kom tillbaka mot decenniets slut. Enligt Hellström uppgav han inte "den ödmjuka och anspråklösa livshållningen" under 50-talet, men i försvaret för sina värderingar blev han "hårdare, bittrare och hänsynslösare, ju starkare han upplevde deras hotade ställning".

Samhällskritik

Enligt min mening är detta den riktiga bakgrunden till Ekelöfs samhällskritik under perioden i fråga. Denna kritik kunde ibland se kverulantisk ut. Men den bottnar i diktarens starka behov att värna om "den inomvärldsliga och icke-metafysiska livskänsla, vars mål är att förena såväl materialism som idealism, kroppens som själens krav, hjärtats som tankens".

Hellströms detaljstudium av denna livskänsla kan inte refereras här, lika litet hans försök att systematisera Strountesdikternas "personliga absurdism". Somliga enskildheter begriper jag inte alls; men jag tycker nog att han har fått fram en användbar grundriktning. Av särskilt värde är ett stort kapitel med rubriken "Vägen till Kina", där han undersöker överensstämmelserna mellan Ekelöfs livskänsla och taoistisk doktrin. Det är ett nödvändigt jobb som ingen har åtagit sig förr. Nu är det gjort, rejält.

Vis kines

Hellström är försiktig med att peka ut direkta påverkningar, han talar hellre om likheter och om sådant som kan ha "spelat en

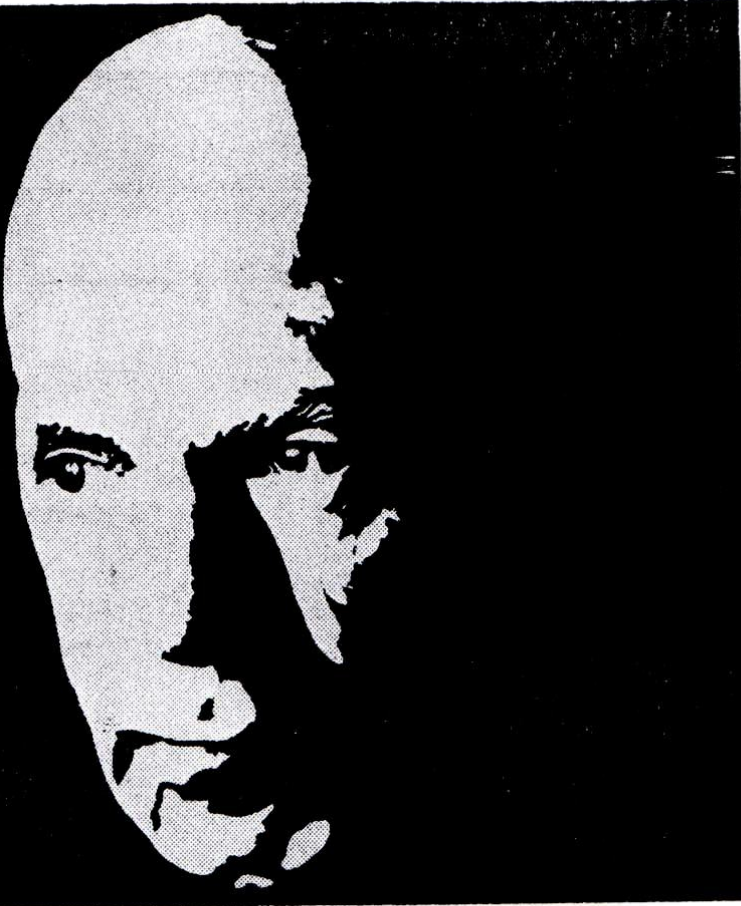
roll". Han är också medveten om att hans läsart på sitt sätt måste bli ensidig. Det är en risk som han i mitt tycke tar med rätta, så starkt som självutplåningsmotivet onekligen har övervägt i tidigare tolkningar.

Ändå blir Hellströms Ekelöf kanske litet onödigt mycket av vis kines: en måttans man som vill förena "verklig rationalism och sund mysticism" och alltid är redo att ta avstånd från överdrifter. Hellström: "Att döma av en del spridda uttalanden i recensioner från 40-talet tycks grotesken för Ekelöf höra nära samman med humorn." Visst, visst. Men sedan kommer ett par citat som skall visa att grovkonligheten nog kunde "drivas för långt". Citaten är inte väl valda, men de tyder på ett något ängsligt sinnelag hos den väljande.

"Brutal råhet"

På samma sätt oroas Hellström av det intresse för våld och grymhet som Ekelöf delade med flertalet andra människor, men — vilket är mycket ovanligare — erkände för vad det är. Han var en kännare av äldre och nyare metoder på tortyrens och förnedringens område. Han "gillade" dem naturligtvis inte; men han dolde aldrig, varken i privatlivet eller i sina böcker, att han var fascinerad.

Hellström konstaterar med rätta den "brutala råhet" som utmärker den etruskiska gravmålning Ekelöf beskriver på ett ställe i "En natt i Otocac". Han fastslår den självklara frånvaron av "sympati och längtan" i dikten, men ser inte den kallheta fascinationen. "En enbart grym livsutlevelse vädjar inte till Ekelöf. Ett visst mått av rå sinnlighet av den icke-önskvärda vildheten måste emellertid tillåtas för att också den goda, skygga vildheten skall kunna existera, och den

■ Gunnar Ekelöf som Pär Hellström uppfattar honom: en vis kines, en måttans man som alltid är redo att ta avstånd från överdrifter.

FOTO: LUTFI ÖZKÖK

måste alltså i den meningen accepteras."

Här tycks det mig handla inte bara om pryderi, utan om ett missförstånd som bör motarbetas. Ekelöf var inte inom någon sorts rimliga gränser tolerant mot en "rå sinnlighet". Han var förtrogen med den, också när den antog sådana drag som vi kallar sadistiska och masochistiska. Han ansåg att man bör vara förtrogen med allt mänskligt om man skall ha en chans att ta sig genom det här livet med bevarad livskänsla.

Fursten av Emgioón, den bländade och stympade, klarade det i hans sista stora verk. Han visste vad det gällde; och just därför var han inte där bodeln var. Bara något är senare stod Ekelöf själv — "dömd till livstids halsuggning" — i turen. Inte heller han var där bodeln var. Det blev det yttersta provet på "det omöjligas konst"; rapporten finns i de böcker — "Partitur", "En självbiografi", "En röst" — som Ingrid Ekelöf gav ut, efteråt.

BENGT HOLMQVIST